

CASTRUL ȘI BĂILE ROMANE DE LA HOGHIZ – REZULTATELE RECENTE ALE PROSPECȚIUNILOR GEOFIZICE*

OVIDIU ȚENȚEA, ALEXANDRU POPA

THE ROMAN FORT AND THE BATH AT HOGHIZ - RESULTS OF RECENT GEOPHYSICAL PROSPECTIONS

This study presents the results of the geophysical surveys undertaken in the Roman fort and the civil settlement at Hoghiz, the largest auxiliary fort in the eastern part of Dacia. It played an important role in defending the mountain pass between the Dacia Inferior and Dacia Superior, garrisoning over time several military units.

Within the LIMES National Program framework, we repeatedly surveyed the site in several campaigns of field-walking, during which we were able to observe significant traces of masonry dislocated by plows, as well as numerous portions where the adobe wall alignments of the barracks are still visible.

The results of the surveys inside the fort brought some insights into the dimensions, the fortification system and the orientation of some buildings. For the research of the structure and the inner compartmentation of the fortification, other research also considered methods should be tried.

During the exploration of the civil settlement, three larger buildings were identified, of which the most clear is a circular bath, located about 120 meters northwest of the western corner of the fort.

The dwelling is very intense in the western and northern areas of the fort. In the course of further research, we will expand the surveys so that the civilian settlement plan becomes coherent, thus providing relevant information and explanations.

Keywords: *Dacia*, fort, bath, auxiliary units, geophysical survey

Cuvinte cheie: *Dacia*, castru, baie, trupe auxiliare, prospecțiuni geofizice

INTRODUCERE

Castru auxiliar de la Hoghiz este cel mai mare castru auxiliar din zona estică a Daciei. Acesta avea un rol important în apărarea trecerii dintre *Dacia inferior* și *Dacia superior*, adăpostind de-a lungul timpului mai multe trupe¹: *ala Asturum*², *cohors III Gallorum*³ și *numerus Illyricorum*⁴.

Fortificația a fost construită pe o terasă înaltă, din stânga Oltului, situată în apropierea zonei de confluență a Homoroadelor cu Oltul, în punctul numit *Cetate*. Situl este localizat la aproximativ 2 km vest de satul actual.

Castrul se distinge sub forma unui val de pământ patrulater, urmele cele mai vizibile ale acestuia putând fi observate pe laturile de sud și est.

Cercetări arheologice (efectuate de colective conduse de Kurt Horedt în anul 1949, Dumitru Protase 1965–1967; 1975–1979⁵ (FIG. 2), respectiv de Liviu Petculescu în anul 1989⁶) au evidențiat două faze de construcție ale fortificației. Castrul de lemn și pământ avea plan dreptunghiular de dimensiuni neprecizate, palisada fiind realizată din două paramente⁷. Acest castru începe să funcționeze din prima jumătate a secolului al II-lea, fără a se putea preciza dacă a fost construit în timpul lui Traian sau a lui Hadrian. Materialul tegular este marcat cu ștampila legiunii *XIII Gemina*, ceea ce, în actualul stadiu al cercetărilor, atestă fie prezența unei vexilații, fie transportul acestuia de la *Apulum*. O inscripție

* Acest studiu a fost realizat în cadrul Programului Național LIMES, finanțat de Ministerul Culturii și Identității Naționale.

¹ Matei-Popescu 2014, 207, 209, 211, 214.

² CIL III 8074, 1b = IDR III/4, 242

³ Printr-o dedicație împăraților Marcus Aurelius și Commodus (IDR III/4, 231 = AÉ 1944, 42 - datare 177–180); inscripția funerară a unui *praefectus cohortis* (CIL III 955 = CIL III 7721 = IDR III/4, 235 - *D(is) M(anibus) / Honora(tus) / praef(ectus) coh(ortis) III G[allorum] / D*) sau o dedicație de tip *D(eo) M(itrae)?*

⁴ Material tegular – AÉ 1977, 711)

⁵ Horedt *et alii* 1950, 123–124; Horedt 1953, 785–798; Protase 1977a, 303–320 = Protase 1977a, 191–202; Vlădescu 1983, 116, nr. 24; Gudea 1997, 66–67, nr. 43; Marcu 2009, 207–212, nr. 54.

⁶ Informație amabilă dr. Liviu Petculescu.

⁷ Protase 1977b, 197. Pentru analogii, Jones 1975, 79 fig. 16 1,2.

onorifică de construcție este pusă în onoarea procuratorului *Ti. Claudius Constans*⁸. Rămâne deschisă discuția dacă această inscripție aparține primei faze de funcționare a castrului sau celei de-a doua. Castrul a fost reconstruit din piatră după un plan dreptunghiular cu colțurile rotunjite, având laturile de 220 × 165 metri. Așa-numitul zid-dublu al incintei este reprezentat de paramente dispuse la o distanță aproximativ 1 metru⁹. În cursul cercetărilor arheologice au fost săpate porțile de pe laturile de sud și est, cu o deschidere de 5,50 m și cu turnuri dreptunghiulare (5,50 × 7 m), ușor ieșite în afară; interior: urme ale clădirii comandamentului (*principia*), *praetorium* și ale barăcilor de lemn. Arhitectura porților din această fază se poate data în a doua jumătate a secolului al II-lea.

CERCETĂRI DE TEREN ÎN CADRUL PROGRAMULUI NAȚIONAL LIMES

În cadrul Programului Național LIMES am efectuat mai multe periegeze și prospecțiuni geofizice la fața locului, ocazii cu care am putut observa urme semnificative de zidărie dislocate de plug, precum și numeroase porțiuni în care, tot în arătură, se disting aliniamente de chirpici (FIG. 4/b) provenind de la pereții barăcilor.

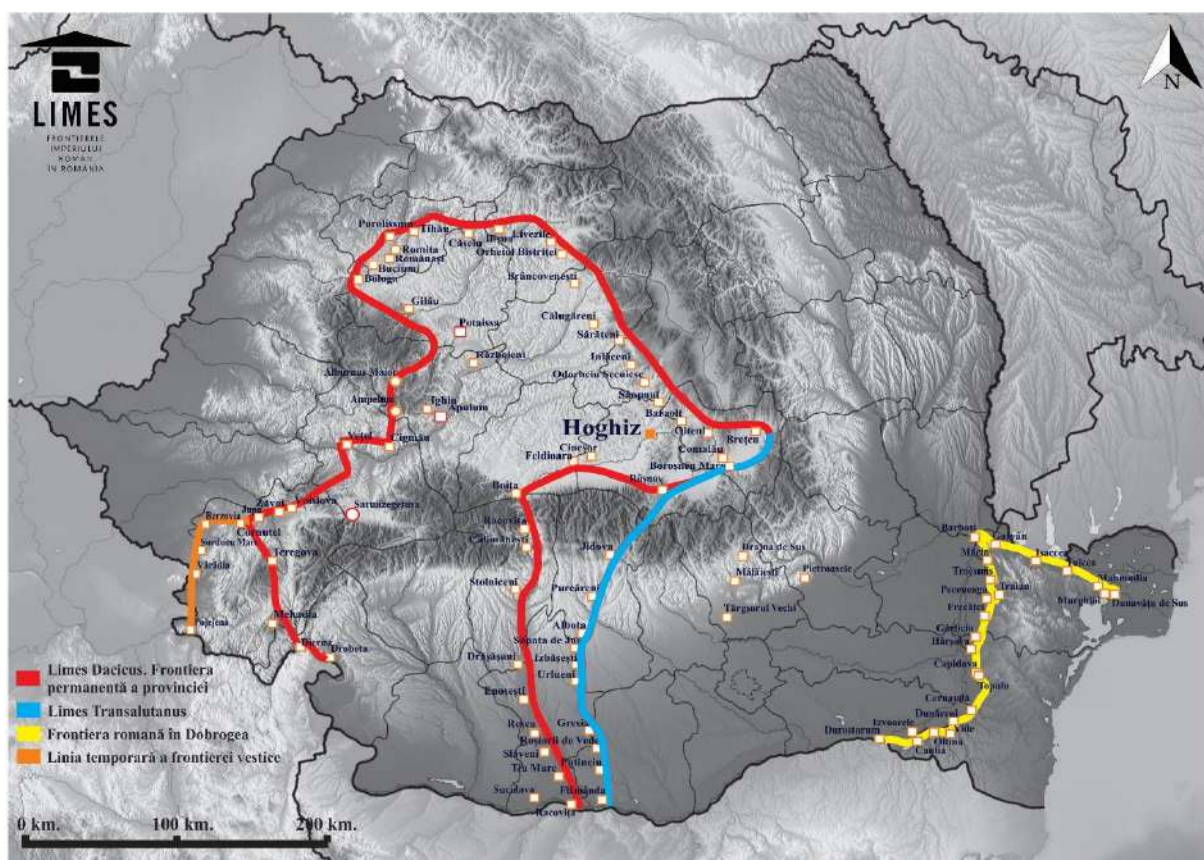

FIGURA 1: Harta frontierelor romane din România, cuprinzând localizarea castrului de la Hoghiz (Programul Național LIMES – <https://limesromania.ro/ro/articole/despre-proiect>)

Într-o porțiune din interiorul castrului, situată în imediata vecinătate a drumului agricol care traversează zona de la est la vest, am observat și măsurat traseul unui zid, gros de aproximativ 80 cm, construit din piatră de râu și mortar (vezi FIG. 4/b). Acesta aparține laturii lungi a unei clădiri rectangulare, cu orientare NE–SV, amplasată în *latera praetorii*. În zona centrală a castrului în care a fost săpată parțial clădirea comandamentului (*principia*), zidurile nu au mai putut fi identificate pentru

⁸ IDR III/4, 230; ILD 431; Piso 2000, 235; AÉ 2000, 1258 – [...] *vexil(latio) leg(ionis) XIII G(eminae) sub Tib(erio) Cl(audio) [Valeriano] (centurione) leg(ionis) eiusd(em) cura]g(ente) Antonin[i]an[o] C*

⁹ Dumitru Protase făcea observația că incinta realizată din cele două paramente de piatră suprapunea traseul incintei de lemn (Protase 1977b, 197).

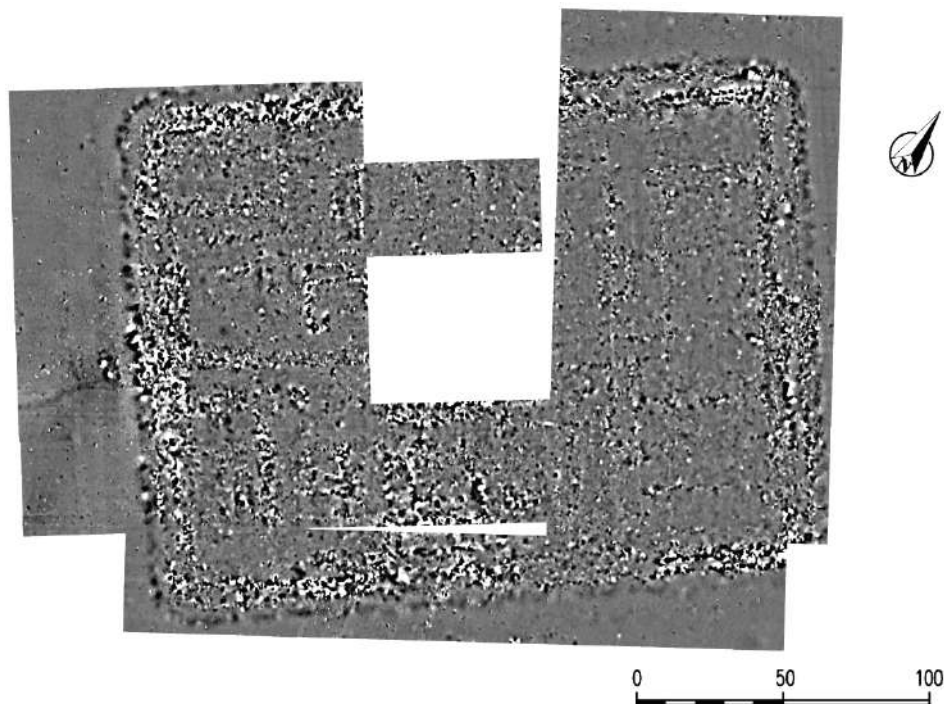

FIGURA 3. Planul prospecțiunilor geofizice din castrul de la Hoghiz – 2016.

Concentrarea anomaliilor se poate distinge în mijlocul laturilor sud-vestice, respective nord-estice, zone care corespund porților. Poarta de nord-vest a fost cercetată arheologic, elementele componente au fost identificate pe teren și integrate în plan prin măsurători topografice. Pe anomaliile de la nord de aceasta se poate observa pământului de aruncătură rezultat în urma săpăturilor arheologice din zona porții de nord-vestice a castrului (posibil *porta principalis sinistra?*).

În interior se distinge împărțirea castrului în cele trei registre, corespunzătoare *praetentura*, *latera praetorii* și *retentura*, neputând însă identifica orientarea acestora, respectiv amplasarea proților aferente: *porta praetoria*, respectiv *porta decumana*. Pentru cercetarea structurii și compartimentării interioare a fortificației vor trebui încercate și alte metode de cercetare. Prin prospecțiunile geofizice au putut fi marcate câteva anomalii de formă aproximativ rectangulară, dintre care cele mai multe elemente, deși insuficiente) pot fi corelate pentru clădirea amplasată la sud de *principia*. După cum aminteam mai sus, în acest areal am identificat și cartat o porțiune semnificativă de zidărie făcând parte dintr-un aliniament dispus SV–NE (FIG. 4/b.).

Cele mai interesante rezultate au fost înregistrate în cursul prospecțiunilor efectuate în așezarea civilă. La circa 120 metri nord-vest de colțul vestic al fortificației, la marginea unei terase care are un nivel cu 2 metri mai scăzut decât cea pe care este amplasat castrul, a fost identificată o clădire aproximativ rectangulară cu dimensiunile de 50 × 50 metri. Această clădire a fost o baie de tip circular, conținând numeroase compartimentări¹¹. În partea nord-vestică se distinge cu claritate o absidă. În partea vestică, de-a lungul laturii lungi a unei încăperi de dimensiuni mari se distinge o camera pătrată, care corespunde unui bazin de apă rece corespunzător unui *frigidarium*. O altă proeminență, posibil circulară, se conturează în zona colțului nordic al acestei camere (FIG. 5).

La aproximativ 30 metri vest de această clădire se distinge o clădire de dimensiuni mari, identificată parțial. Se observă o latură a acestei clădiri, de aproximativ 30 metri, pe care se disting 4 sau 5 camere.

¹¹ Pentru o scurtă trecere în revistă a stadiului documentării băilor din Dacia, respectiv pentru cele din zonele de frontieră, vezi Țentea 2010, 455–458.

În dreptul porții de sud-vest, la aproximativ 75 metri vest, se distinge amprenta unei alte clădiri rectangulare, de dimensiuni mari, care este însă suprapusă de traiectul unei dungi înguste care atinge zona porții amintite și care la o primă evaluare ar putea fi interpretată ca drum antic.

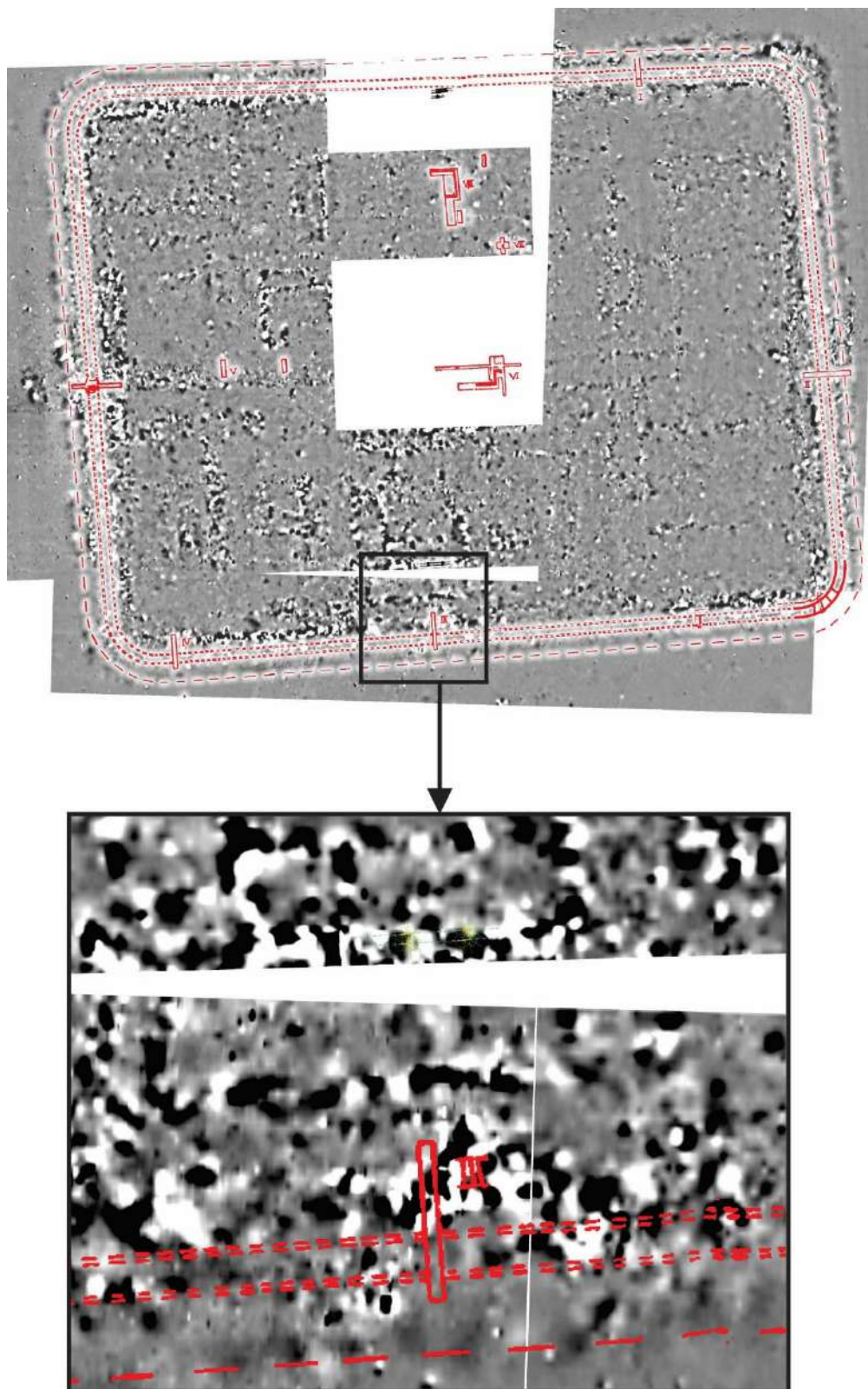

FIGURA 4: a. Corelarea planului cercetărilor arheologice publicate din castrul de la Hoghiz cu rezultatele prospecțiilor geofizice din anul 2016; b. Detaliu privind localizarea unei construcții din *latera paraetorii* și marcarea unui zid vizibil la suprafața solului

ÎN LOC DE CONCLUZII

Pentru cercetarea detaliată a castrului vor trebui utilizate și alte metode de prospectare pentru identificarea în detaliu a planimetriei interne.

Zona cu cel mai mare potențial de cercetare este așezarea civilă, unde a fost semnalată o densitate mare a locuirii. Investigațiile geofizice vor trebui să fie extinse astfel încât planul așezării civile să devină coerent, putând oferi astfel informații și explicații relevante.

FIGURA 5. Planul prospecțiunilor geofizice din castrul și așezarea civilă a castrului (prospecțiuni efectuate la vest și nord-vest de castru în anii 2016 și 2017).

BIBLIOGRAFIE

AÉ	<i>L'Année Épigraphique</i> . Revue des publications épigraphiques relatives à l'antiquité romaine, Paris, 1888–
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , 17 vol., Berlin, 1863 sqq.
Gudea 1997	N. Gudea, Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte, <i>Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum, Mainz</i> , 44, p. 1–113
Horedt et alii 1950	K. Horedt, Șt. Ferenczi, N. Liu, V. Mirea, M. Rusu, Pătrunderea și așezarea slavilor în Transilvania, <i>SCIV</i> , 1/1, 1950, p. 123–130
Horedt 1953	K. Horedt, Cercetări arheologice din regiunile Hoghiz, Ugra și Teiuș, <i>MCA</i> 1, 1953, p. 785–815
IDR III/4	I.I. Russu, <i>Inscripțiile Daciei romane</i> , 4. Zona răsăriteană, București, 1988
ILD	C.C. Petolescu, <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București, 2005

Jones 1975	M. J. Jones, <i>Roman Fort-Defences to A.D. 117, with special reference to Britain</i> , BAR. IS 21, Oxford, 1975
Marcu 2009	F. Marcu, <i>Organizarea internă a castrelor romane</i> , Cluj-Napoca, 2009
Matei-Popescu 2014	F. Matei-Popescu, Trupele auxiliare pe limesul estic al Daciei. Stadiul problemei, <i>Angustia. Studii și cercetări de arheologie</i> , 17–18, 2014, p. 205–216
Piso 2000	I. Piso, Ti. Claudius Constans, procurateur de Dacie Inférieure et de Maurétanie Césarienne, <i>AMN</i> , 37, 1, p. 231–242
Protase 1977a	D. Protase, <i>Römische Lager mit doppelten Umfassungsmauern in Dakien</i> , Akten des XI. Internationalen Limeskongresses Székesfehérvár 1976, Budapest 1977, p. 303–320.
Protase 1977b	D. Protase, Căstre romane cu dublu zid de incintă descoperite în Dacia, <i>Sargetia</i> , 13, p. 191–202
Țentea 2010	O. Țentea, Balnea in Dacia, în H. Pop, I. Bejinariu, Sanda Băcucț-Crișan, D. Băcucț-Crișan (eds.), <i>Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandri V. Matei</i> , Cluj-Napoca, 2010, p. 455–458
Vlădescu 1983	C. M. Vlădescu, <i>Armata romană în Dacia Inferior</i> , București, 1983

LIST OF ILLUSTRATIONS

FIGURE 1. Map of the Roman Frontiers in Romania, with the localization of Hoghiz roman fort (LIMES National Program - <https://limesromania.ro/ro/articole/despre-proiect>)

FIGURE 2. The plan of the Hoghiz fort, after archaeological research (after Horedt *et alii* 1950, 125)

FIGURE 3. The plan of the geophysics surveys from the Hoghiz fort – 2016.

FIGURE 4: a. The correlation between the published archeological research from Hoghiz and the geophysics surveys from 2016; **b.** Detail concerning a building from *latera praetorii* and the underline of a wall visible at the ground level.

FIGURE 5: The plan of the geophysics surveys from the fort and its civil settlement (surveys undertaken westward and north-westward from the fort in 2016 and 2017).

OVIDIU ȚENTEA
 Muzeul Național de Istorie a României
 ovidiu.tentea@gmail.com
 ALEXANDRU POPA
 Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
 alex.popa@live.de